

Jornada “Futbol i llengua als mitjans audiovisuals”

Per Joan Martí i Castell*

En primer lloc, agraeixo sincerament al Rectorat de la Universitat Autònoma de Barcelona i al degà de la Facultat de Ciències de la Comunicació de la mateixa Universitat l’acollença generosa de què he estat objecte en aquesta casa; i als organitzadors de la Jornada “Futbol i llengua als mitjans audiovisuals” que m’hagin convidat a participar-hi, encara que, des que van tenir l’amabilitat de fer-ho, no he sabut ben bé què és el que jo hi podia aportar.

Tanmateix, com que m’hi han invitat en tant que president de la Secció Filològica de l’Institut d’Estudis Catalans (IEC), se m’acut que pot ser pertinent lligar dos aniversaris de sengles efemèrides, que tenen, al meu entendre, objectius en què coincideixen: els 30 anys de transmissions futbolístiques pels mitjans de comunicació i els 100 anys de la fundació de l’IEC.

Quan Enric Prat de la Riba decidí de tirar endavant el projecte de l’IEC, la idea motor que l’empenyé girava entorn d’una primera convicció profunda: salvar la nació catalana exigia salvar la llengua catalana. Aquesta convicció era acompanyada d’una altra igualment ineludible: salvar la llengua catalana exigia prioritàriament tres condicions: codificar-la, estendre’n la disciplina en l’ús i fer-la present en qualsevol context o registre; totes tres, del tot inseparables: Usar-la per a tot no era suficient, si no es feia unitàriament; usar-la unitàriament no duia enlloc, si no era a partir d’una normativa genuïna que l’esporgués d’interferències abusives; tenir una

preceptiva era útil, a més de necessari, si servia per a aplicar-la adequadament sempre i arreu. Ja tenim, doncs, el cercle retroactiu del codi, la seva acceptació social i l'aplicació en qualsevol circumstància comunicativa.

Prat de la Riba entenia la llengua catalana com l'instrument transversal que ho recorre tot. És lògic que allò que el preocupava l'any 1907 era principalment que la comunitat científica de tots els territoris de llengua catalana s'expressés sense problemes amb l'idioma propi; i que la producció literària no hagués tampoc de patir la substitució de l'estri natural d'expressió. L'IEC va néixer amb la finalitat originària explicitada d'evitar la confusió de cultures en una Espanya unitarista que intentava, com ho intenta obstinadament encara avui, d'integrar-ho tot per la via d'una homogeneïtat artificial i espoliadora. I s'entengué que la identitat lingüística és el fenomen més distintiu del caràcter nacional català, el fenomen intrínsec a qualsevol manifestació.

Les denúncies de diversos filòlegs en els mitjans de comunicació de la realitat desordenada i caòtica de l'ús del català; les polèmiques sobre quines havien de ser les solucions adequades en la fonètica, la morfologia, la sintaxi i el lèxic, dugueren a la conclusió que calia posar remei a la situació sociolingüística, no pas confiant en el diletantisme ni solament en la bona voluntat, sinó basant-se en la professionalitat, el rigor en la recerca.

És obvi que avui, com en el 1907, dissortadament som un país subordinat respecte a l'Estat, que, amb intensitats diferents, ha practicat i practica un centralisme de què pateix la llengua catalana.

Hauria de ser ben clar socialment que la normalitat lingüística i, doncs, la normalitat nacional, reclamen la consideració del context globalment, sense discriminacions. Així, hauríem de superar la ideologia interessada que el prestigi de la llengua catalana es basa exclusivament en el fet que sigui el mitjà de les obres científiques, tecnològiques, del pensament i de la creació.

La vigència plena d'un idioma té com a condició indispensable que pugui utilitzar-se i que s'utilitzi de fet en tots els aspectes de la vida individual i social de les persones; des dels que afecten les activitats de la cultura més elevada, fins als més quotidians, generals, col·loquials i fins i tot vulgars; que de tot està feta la vida. No podem restar orfes de llengua mai. Altrament, es fa inevitable l'alternança de la llengua pròpia amb la llengua o les llengües dominants, en un procés en què aquestes acaben imposant-se, perquè predominen en els marcs més habituals, més freqüents.

Una llengua no és millor perquè no ens permeti expressar-nos en la vivacitat de les converses banals, en la intranscendència, en la procacitat, en la lascívia, en l'insult groller, i perquè, en canvi, tingui grans recursos per a la generació dels productes més refinats. Delimitar camps per a una llengua, basant-nos en una determinada moralitat o en qualsevol altre sentit qualitatiu, és caure en un parany que desemboca ineludiblement en la dependència d'una altra. És escapar-la.

Si bé és normal que sigui en la comunicació més formal i culta on preocupi més la urgència de la codificació lingüística, per tal d'evitar la diglòssia més perillosa, la concepció correcta d'allò que són els idiomes exigeix que, això no obstant, es tingui en compte sempre la necessitat de poder-se expressar il·limitadament sense especials obstacles per dèficits.

Els gramàtics, els lingüistes, l'acadèmia de la llengua, han d'estar alertes als perills de corrupció lingüística que la manca de solucions provoquen. Han d'ocupar-se, doncs, d'establir la normativa, l'estàndard adequats per a cada cas; i en tots els nivells: fonètica, entonació, morfologia, sintaxi i, d'una manera molt particular, en el lèxic.

En el procés de recuperació de la llengua catalana que es reprèn amb el reconeixement de l'oficialitat, s'ha observat, i s'observa encara, que, per dir-ho de manera molt simplista, els mitjans de comunicació presenten dos extrems molt marcats en l'ús, i un buit important entre l'un i l'altre. És a dir, de l'expressió més formal i acurada, es fa el salt a la no formal deixatada. Entremig, no hi ha res; l'abisme. Si la primera opció, la més formal, resulta no pertinent fora de determinats espais —informatius, alguns documentals, etcètera—, la segona tendeix avui inexorablement a embastardir la llengua, fins a convertir-la en un híbrid abominable; és a dir, deixa de ser un nivell d'ús col·loquial, que podria ser i que hauria de ser admissible, per convertir-se en una llengua estranya mal disfressada de català.

Inexplicablement, hi ha un rebuig estrany a la genuïnitat en els nivells poc formals, com si parlar bé fos cosa solament dels escriptors i els científics. Hi ha el rubor, la vergonya provincians respecte al bon ús, tot confonent el desajustament quant al registre amb l'ús no interferit; dues coses, en canvi, ben diferents.

Cal insistir molt que el concepte de correcció ha de ser sempre matisat i complementat pel d'adequació: així, no és adient recórrer a solucions poc o gens apropiades per a un context concret, encara que aquestes solucions siguin gramaticalment i lèxicament previstes. Ara, l'adequació mai no ha

de voler dir deserció lingüística, sinó solament emprar els recursos que resultin escaients a les funcions dels missatges.

Quan una llengua viu en situació d'anormalitat, com és el cas del català, és fàcil que en els esforços per a restituir-la a la comunitat de manera digna es generin sensacions estranyes, producte de les rectificacions imprescindibles de les desviacions originades per la subordinació. Molts recordem com ens sonava rar sentir parlar en català actors i actrius en les pel·lícules o en les sèries televisives. Havíem interioritzat que solament podien parlar en castellà; ras i curt, trobàvem artificial allò que, en canvi, era natural; perquè se'ns havia fet natural allò que, en canvi, era artificial. A l'hora de fer una citació d'Einstein, de Jesucrist, de Tales de Milet, d'Aristòtil, de Plató, de Descartes, etcètera, de tots els referents més destacables del saber històric universal, els fèiem, i els fem, parlar en espanyol: ni en la seva llengua ni en la nostra. Com si l'habitual d'ells fos també la llengua dominant als territoris de llengua catalana, que hauria de dominar, doncs, el món. D'aquí derivava el fet que fer-los parlar català no semblava, i encara no sembla, normal; normal era, i és, paradoxalment, que parlessin o que parlin castellà. Les grans sentències, els refranys, les frases fetes, hem tendit també, i hi tendim encara, a expressar-los en espanyol i recollits de l'espanyol, com si el català fos una llengua menor que no en tingués de propis o que li faltés categoria per a enunciar-los. Són els complexos fruit de la dominació i la subordinació.

Nogensmenys, en un vessant més concret no fa pas gaires anys que ningú no imaginava que mai podrien desaparèixer determinades formes de l'espanyol que havien desplaçat les corresponents del català: **bocadillo*, **hasta*, **pues*, **adiós*, **sello*, **bussó*, **alquilar*, **desde luego*, **enchufar*, **mechero*, *un *seguro del cotxe*, **chispa*, etcètera. Avui han retrocedit molt

notablement i algunes pràcticament han desaparegut. Per què, malgrat aquesta evidència, ens oposem a anar avançant en el respecte a la llengua pròpia? Per què acceptem tan fàcilment que s'imposi un criteri de pretesa modernitat, que no és sinó absència de criteri o tirar per la via suïcida d'allò que és més fàcil perquè n'estem contaminats?

Probablement el fracàs enorme al nostre país en l'ensinistrament en la competència lingüística és una de les causes que expliquen que, davant la impotència d'usar adequadament la llengua, mirem de trobar justificacions basades en falses llibertats d'expressió, que permeten fins i tot que hi hagi professionals de la comunicació amb uns coneixements molt pobres de l'instrument que haurien de manejar amb habilitat exemplar. I així es forma el cercle viciós o el peix que es mossega la cua: com més dolenta és la competència, més es busca la justificació del mal ús en el fet que *és com es parla*, que no hem de ser artificiosos, recargolats, puristes. Que si ho som, fem mal a la llengua, perquè la fem sonar allunyant-nos massa de la corrupció a què normalment se la sotmet. Entrem en un procés de degradació progressiva, que pot dur irreparablement a la desaparició per la via de l'esfumar-se, esvair-se, de la pèrdua del caràcter propi, sense que ni ens n'adonem. Perquè les llengües neixen i moren sense que els parlants siguin conscients ni d'una cosa ni de l'altra.

És a dir, si fa alguns anys, com he dit, ens sonava rara la llengua catalana en actors i actrius en els mitjans audiovisuals, avui, superada aquesta impressió, tanmateix n'és viva una altra ben nefasta: ens sona rar l'ús correcte del català. Vet aquí.

* * *

En el maneig deficitari de la llengua als mitjans de comunicació, sortosament hi ha excepcions. La llàstima és que siguin això: excepcions. En l'àmbit esportiu, que és el que avui ens convoca, hi ha un mestre de qui vull parlar, perquè és paradigmàtic entre tots els qui transmeten partits de futbol en català: **Joaquim Maria Puyal**. Des de fa trenta anys ha demostrat: 1. Que és possible situar-se en el registre que l'esport requereix. 2. Que no cal, doncs, recórrer a solucions que puguin fer estranya lingüísticament la transmissió. 3. Que el registre ha d'afectar transversalment l'ús lingüístic: l'entonació, la fonètica, la morfologia, la sintaxi, el lèxic. 4. Que, de tota manera, els elements suprasegmentals tenen una importància funcional de primer ordre. 5. Que cal aprofitar amb mesura les ocasions per a deixar-hi anar fins i tot reflexions metalingüístiques. 6. Que, des dels mitjans de comunicació, s'ha de consolidar el lèxic d'especialitat genuí. Podria continuar amb altres demostracions; bastin les esmentades.

Joaquim Maria Puyal, i permetin-me aquest homenatge pobre i tan i tan modest, en motiu del trentè aniversari de les transmissions de futbol en català, ha establert amb naturalitat, conscientment i magistralment el llenguatge del futbol en el català; la naturalitat, la consciència i el mestratge impliquen, però, rigor, molt de rigor, i segurament moments de tensió profunda. Puyal hi ha aplicat tot això, amb un estil que ha estat sortosament imitat, però que té característiques irrepetibles, algunes d'un interès diafàsic especial, com, per exemple, la caracterització dels termes d'aquest esport amb la marca especial de procedència de l'anglès: les mans per a ell són *hands*, els fores de joc per a ell són sempre *orsais*, els fores de banda per a ell són *outs*, els auxiliars de l'àrbitre per a ell són els *liniers*, els grans futbolistes per a ell són *cracks*. Etcètera. Amb ponderació, sense esnobisme, però amb voluntat de remarcar l'origen geogràfic del futbol.

Al mestre Puyal devem sens dubte l'extensió habitual dels termes principals, distribuïts en els àmbits semàntics diversos: 1. Funcions: *davanter, àrbitre, migcampista*. 2. Accions pròpies del futbol: *driblar, escapolir-se, traveta, finta, llançament, a boca de canó, passada* (de vegades “*llarguüiiiiiiiiiiissima*”), *blocar, centrada, ciri, regateig, retallar, rebuig o refús, servei de porta, rematada, teva meva, fregar el pal, escalfar, la possessió* (que tant li agrada de controlar i contrastar a Puyal). 3. Parts del context en què es juga al futbol: *gespa, banderó, xarxa, banqueta, vestidors, travesser*. 4. Equipament dels jugadors: *canyellera, samarreta, xandall*. Etcètera, etcètera.

I el caràcter general col·loquial amb què maneja la llengua: esplèndid! “*El partit és a punt de començar*”. Les localitzacions diverses: “*el centre de dades*”, “*la zona de mitjos*”, “*l'eix de l'atac*”, “*la punta*”, “*la banda*”, “*el cercle central*”, “*la mitja lluna*”, “*prop de la frontal de l'àrea*”. El “*jugar-se un, dos, tres pèsols*”; el “*més i més i més i més i més i més*” dedicat a un jugador; l’”*Eto'o, Eto'o, Eto'o, Eto'o, tatatatatatata*”; el “*senyor Xavi*”, al costat de “*don Andrés*”; el “*Gaüuuuuuuuuuxo*”; el “*pispar la cartera*” a algú que bada; el “*un pèl massa llarga*” o “*un pèl massa curta*” d'una passada; els “*brètols*” que no saben comportar-se. Les activitats dels jugadors: “*escalfant a la banda*”; “*capgirant un resultat*”; “*tallant, com sempre, amb autoritat*”; “*servint l'out*”; “*atrapant la pilota*”; “*xutant un cacau*” o “*una gardela*” o “*una castanya*”; “*plantant cara*”; “*picant un còrner*” o “*una falta*”; “*remenant la pilota*”; “*penjant la pilota a l'olla*”;

“*estant* (o no) *a l'alçada de les circumstàncies*”; algú “*traient-ne un córner*, d’una jugada”; el “*cop de cap*”; els “*mistos*”; l’“*estavallar la pilota al pal*”; les “*topades dels jugadors destralers*” o “*matussers*”; el “*plantar la pilota*”; el “*refusar-la*”. Les expressions que ens fan particularment proper Joaquim Maria Puyal: “*Som els de futbol a Catalunya Ràdio*”; “*Gràcies, estimat amic*”; “*Amics oients*”; “*Companyes*”. El recurs a la primera persona del plural, i no del singular, per tal de convidar a la complicitat: “*Som al minut trenta de la segona part*” (subratllo, a més, l’ús de *som*, mai no d’*estem*, que és sistemàtic en aquest model de frase de Puyal); “*Sentim els senyals horaris de dos quarts d’onze*”; “*Empatem, Guanyem, Perdem*”. La manifestació hiperbòlica o metafòrica d’alegria o d’esperança: “*Ara ja em puc morir*”, després d’haver vist allò que li semblava impossible de veure mai; “*Que Déu t’escolti!*”, “*Encara és possible el miracle!*”; “*El partit encara és viu*”, “*Un cop de sort*”; “*El partit és un meló per obrir*”. O les expressions de desconfiança, de decepció: “*Així no anem enlloc*”; “*No tenim res a pelar*”; “*L’actitud de l’equip ha de canviar com un mitjó*”; “*S’ha de treure la son de les orelles*”. “*La cridòria dels afeccionats*”. Els populars “*Caram!*”; “*Tant de bo!*”. Les descripcions emotives: “*Posa la pell de gallina*”; “*L’afecció* (sempre l’*afecció* per a Puyal) *dempeus*”; “*El camp curull*”.

En un altre sentit, la incursió en altres qüestions que no tenen a veure directament amb el futbol; la interacció amb els oients, amb qui parla i a qui agraeix col·laboracions i aclariments de tota mena: una conversa distesa i pròxima, i l'habilitat insòlita de convertir en tertúlia virtual una transmissió radiofònica.

En suma, una escola exemplar, que ha aconseguit que sigui habitual que se segueixin els partits del Barça tot combinant el visual de la televisió amb l'àudio, independent de la televisió, de la veu radiofònica de Joaquim Maria Puyal, encara que el canal televisiu sigui en català.

* * *

Està bé que la universitat deixi una mica a la banqueta la ciència i la tecnologia, i surti al camp a jugar a futbol o a veure què hi passa. No es pot girar d'esquena a un esport que té els seguidors que té arreu del món; que ha de ser, doncs, un marc en què saber convida esportivament, que és, a la fi, saber convida socialment. Que es converteix, vulgues que no, en aula on s'aprèn i també es desaprèn. En una aula que pot ser capital justament per a la normalització lingüística, per a l'establiment d'un estàndard oral, que encara té moltes deficiències en l'ús del català.

Desitjo que aquesta jornada sigui profitosa. I ho serà, perquè els especialistes que hi intervenen i els títols de les ponències assegurin una gran qualitat i un gran interès en les aportacions. I la variació en els punts de vista complementaris dels lingüistes i els periodistes, que no formen dos

equips que s'entren, sinó un sol equip, que és *dream team* i que, doncs, té assegurada la victòria.

Moltes gràcies i bona feina.

*Joan Martí i Castell és president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, i catedràtic i primer rector de la Universitat Rovira i Virgili